

ЧЕРНИШ Р.Ф.

к.ю.н., консультант-експерт Управління СБ України в Житомирській області, м. Житомир

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНСТИТУТУ «ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ» ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

В умовах розбудови правової, демократичної держави актуальності набуває проблематика забезпечення прав людини і громадянина та вдосконалення заходів запобігання злочинності. Рівень ефективності зазначених взаємопов'язаних видів діяльності, в свою чергу, потребує постійного наукового аналізу теорії і практики застосування кримінального законодавства. Особливо нагальна потреба в цьому виникла з моменту набрання чинності Кримінальним та Кримінальним процесуальним кодексами України.

У ст. 176 Кримінального процесуального кодексу України (*далі –КПК України*) законодавець закріпив виключний перелік запобіжних заходів, які можливо застосовувати до особи, що підозрюється у вчиненні протиправного діяння, яке містить окремі ознаки злочину. Зокрема, це:

- особисте зобов'язання;
- особиста порука;
- застава;
- домашній арешт;
- тримання під вартою.

Поряд з цим, у ч. 2 вищевказаної статті йдеться про те, що тимчасовим запобіжним заходом є затримання особи, яке застосовується з підстав та в порядку, визначеному кодексом [4, с. 23-25].

Аналогічна норма відображена й в ч. 2 ст. 29 Конституції України. Зокрема, в ній йдеться про те, що у разі нагальної необхідності запобігти злочині чи його припинити уповноважені на те законом органи можуть застосовувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом 72 годин повинна бути перевірена судом [3, с. 10].

Щодо наукового визначення інституту затримання, то В. Ключков зазначає, що затримання — короткочасне позбавлення волі, що його застосовує орган дізнання або слідчий у випадках, коли зволікання неприпустиме, а саме: задля запобігання злочину, що готується або вчинюється; у разі затримання з викраденим; під час проведення невідкладних розшукових та слідчих дій [1, с. 90-92]. Поряд з цим, І. Петрухін стверджує, що затримання — це “передній край” боротьби зі злочинністю. Воно дозволяє зупинити злочинну діяльність, попередити втечу правопорушника, встановити його особу, якщо вона не відома, забезпечити його участь у процесуальних діях, протистояти змові свідків та потерпілих, фальсифікації доказів підозрюваних, іншим його спробам перешкодити встановленню істини [5, с. 9].

Затримання в широкому розумінні є досить важливим процесуальним та не процесуальним засобом, оскільки в окремих випадках лише завдяки йому можна припинити протиправне діяння та зберегти, наприклад, життя, майно тощо від злочинного посягання. Однак, потрібно зважати на те, що затримання - це, безумовно, вторгнення у сферу особистих немайнових прав людини, тому держава, яка ставити на меті захист основоположних прав людини, її інтересів та соціальних цінностей, чітко регламентує зазначене втручання.

У кримінально-процесуальному законі фактично згадано два види процесуальних дій, що мають назву “затримання”. Це затримання, що проводиться для запобігання злочину та закріплення його слідів, і затримання як засіб процесуального примусу — запобіжний захід, який полягає у взятті підозрюваного під варту на строк до сімдесяти двох годин.

Згадані дії не завжди створюють нерозривну єдність і можуть мати самостійний характер. Теоретично їх слід виконувати окремо. Однак, в практичній діяльності не в усіх випадках (*наприклад поміщення особи до ізолятору тимчасового тримання*), передує їй фізичне захоплення та примусове доставлення до органу дізнання. Слідчий може викликати таку особу на допит і після його закінчення провести затримання. В інших випадках-особа, затримана під час вчинення злочину та доставлена до правоохоронного органу, може бути після з'ясування обставин справи звільнена, їй може бути надане право залишити приміщення правоохоронного органу у зв'язку з обранням запобіжного заходу, не пов'язаного з взяттям під варту, або у зв'язку з визнанням недоцільності її затримання на даній стадії розслідування [2, с. 22].

У відповідності до положень ст. 177 КПК України метою застосування запобіжного заходу (*в т. ч. і затримання*) є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: переховуватися від органів досудового розслідування та (або) суду; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні: перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому він підозрюється, обвинувачується тощо.

Тобто, підставою застосування затримання (*як запобіжного заходу*) є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою цієї статті. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених цим Кодексом.

Як вже зазначалося, чинний кримінальний процесуальний закон визначає затримання як тимчасовий запобіжний захід, який застосовується з підстав та в порядку, визначеному КПК (ч. 2 ст. 176 КПК України) та закріплює три його види:

- затримання уповноваженою службовою особою, санкціоноване слідчим суддею або судом (ст.ст. 188-191 КПК України);
- затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України);
- “законне” затримання, тобто затримання будь-яким суб'єктом особи безпосередньо при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення; безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення (ст. 207 КПК України).

У новому КПК України законодавець поєднав в часі фактичне та юридичне затримання. Адже, якщо до прийняття нового Кодексу питання початку затримання (*фактичне (фізичне) затримання чи складання протоколу*) було дискусійним, то тепер у відповідності до ч. 1 ст. 209 КПК України, особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному безпосередньо службовою особою.

Новелою чинного законодавства стала ч. 3 ст. 176 КПК України, яка визначає, що слідчий суддя, суд відмовляє у застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини є достатніми для переконання, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів, передбачених частиною першою цієї статті, не може запобігти доведеним під час розгляду ризику або ризикам вчинення обвинуваченим, підозрюваним відповідних дій [4, с. 401].

Також, у ст. 178 КПК України закріплюється, що при вирішенні питання про обрання запобіжного заходу, крім наявності ризиків, слідчий суддя, суд на підставі наданих сторонами матеріалів зобов'язаний оцінити в сукупності всі обставини, у тому числі:

- вагомість наявних доказів про вчинення підозрюваним, обвинуваченим кримінального правопорушення;
- тяжкість покарання, що загрожує відповідній особі у разі визнання підозрюваного, обвинуваченого винуватим у кримінальному правопорушенні, у вчиненні якого він підозрюється, обвинувачується;
- вік та стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого;
- міцність соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання, у тому числі наявність в нього родини й утриманців;
- наявність у підозрюваного, обвинуваченого постійного місця роботи або навчання;
- репутацію підозрюваного, обвинуваченого;
- майновий стан підозрюваного, обвинуваченого;
- наявність судимостей у підозрюваного, обвинуваченого;
- тощо[4, с. 404].

Таким чином, за новим КПК України слідчий або прокурор зобов'язані доводити суду обґрунтованість застосування обраного запобіжного заходу та неможливість застосування більш м'якого запобіжного заходу, а суд при призначенні запобіжного захисту зобов'язаний оцінити в сукупності всі обставини справи. Вищевказані нововведення запобігатимуть зловживанням слідчого та/або прокурора, оскільки, як свідчить практика, зазначені особи досить часто безпідставно ініціювали застосування тримання підозрюваного під вартою як запобіжного засобу для здійснення тиску на нього.

Список використаних джерел:

1. Клочков В. Щодо підвищення ефективності попереднього слідства // Право України. — 1999. — № 6. — С. 90—92.
2. Ковтун Л. Задержание подозреваемого: новые грани старых проблем // Российская юстиция. — М., 2002, — № 10. — С. 46.
3. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 1 груд. 2013 р.; (ОФЦ.ТЕКСТ). — К.: ПАЛИВОДА А.В., 2913. — 64 с. — (Закони України).
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. нора, М.Є. Шумила. — К.: Юстініан, 2012. — 1224 с.
5. Петрухин И. Л. Неприкосновенность личности и принуждение в уголовном процессе. — М., 1989. — С. 98.